

УДК 355.421/424

С.М. Мельник, С.Ю. Поляков, Г.А. Зміївський, С.С. Корольов

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТАКТИЧНИХ ДІЙ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ БЛОКУВАННІ ДІЛЯНОК МАРШРУТІВ РУХУ МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проводиться аналіз і узагальнення досвіду використання способів дій військових підрозділів при блокуванні місцевим населенням маршрутів руху та прийомів їх деблокування (розсіювання натовпу) в умовах збройного конфлікту і застосування при цьому сили з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: збройний конфлікт, блокування ділянок маршрутів руху, способи та прийоми дій при деблокуванні (розсіюванні), правові засади застосування сили проти натовпу, міжнародне гуманітарне право.

Вступ

Постановка проблеми. Зазвичай у початковий період збройного конфлікту спостерігається різкий підйом масової активності заполітизованого маргінального елемента, який по своїй психічній організації не здатний мислити реально. Такі групи місцевого населення використовуються противником для блокування дій підрозділів збройних сил. Крім того противник може прикриватися натовпом як живим щитом або використати заручників. Важливу проблему при цьому становить питання законності застосування сили проти натовпу або в натовпі. Не став виключенням і досвід проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бойовими статутами при блокуванні ділянок маршруту руху підрозділу місцевими жителями похідній охороні предписано, не входячи з ними в контакт, обійти цю ділянку й провести колону, що охороняється, обхідним маршрутом. У випадку неможливості обходу й блокування колони тактичні прийоми підрозділу по сковуванню (деблокуванню) дій цивільного населення, недопущенню роззброювання військовослужбовців, узяттю заручників і захопленню техніки не розкриті.

У роботах [1, 2] приводиться досвід протидії підрозділами армій передових країн світу та Збройних Сил України використанню противником місцевого населення для вирішення своїх тактичних завдань. У [3, 4] викладені норми міжнародного гуманітарного права щодо застосування сили до місцевого населення, що перешкоджає виконанню завдань військовослужбовцями.

Тому метою статті є проведення аналізу й узагальнення бойового досвіду ведення бою підрозділами з використанням противником місцевого населення і на основі цього розробити прийоми й способи дій при блокуванні натовпом ділянок маршрутів руху в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу

Як показує бойовий досвід, основними прийомами дій натовпу проти військових підрозділів є [1]:

- традиційне закидання військовослужбовців камінням і пляшками з запальновальними речовинами;
- прагнення «відірвати» з рядів військовослужбовців когось одного, затягти його усередину натовпу, обеззброїти, побити й т.д.;

- натовп раптово розступається й випускає вперед стрільців, які відкривають по військовослужбовцях швидкий і біглий вогонь, після чого «поринають» назад у натовп, що негайно змикається за ними;

- збір та підтягування під час ведення переговорів додаткових сил і засобів сепаратистів у посадку (укриття) праворуч (ліворуч) від заблокованої натовпом дороги;

- відкриття терористами вогню по колоні з початком її руху із-за спин цивільних (провокаторів) і одночасне повалення дерев на дорогу попереду та позаду колони, які перекривають шляхи просування та відходу.

Проблема деблокування маршрутів руху військових підрозділів, що заблоковані цивільним населенням ускладнюється особливостями застосування сили проти нього відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [1 – 4]:

- забороняється застосовування фізичної сили, якщо місцеве населення не примушує до цього, і заколотники (підбурювачі) чітко це усвідомлюють;

- застосування сили повинно бути зведено до мінімуму та завжди має бути пропорційним до наявної загрози;

- використання летальної зброї заборонено для розсіювання натовпу, відкриття вогню у натовп із метою тільки розсіяти є кримінальним злочином;

- відкриття вогню дозволяється тільки, якщо військовослужбовцю, або військовослужбовцям чи військовому майну, що є під його (їх) охороною, загрожує застосування зброї (знищення, захоплення).

Вивчення досвіду останніх збройних конфліктів і проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей свідчить про те, що найбільш раціональним *способом дій військових підрозділів при блокуванні місцевими жителями ділянки маршруту руху колони за наявності достатньої кількості сил і засобів* в загальному вигляді зводиться до наступного алгоритму [1, 2] (рис. 1):

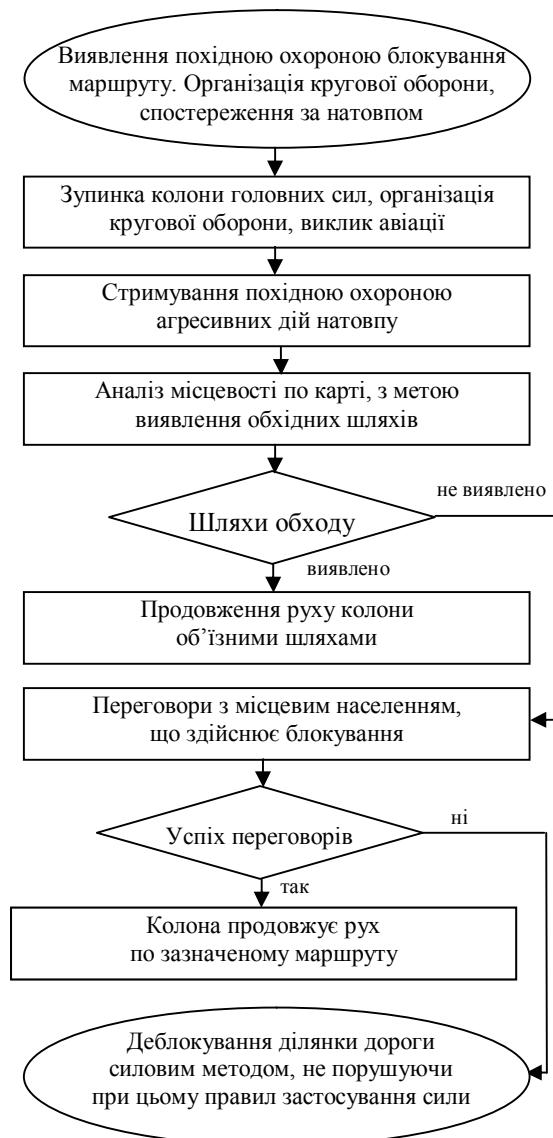

Рис. 1. Спосіб дій військового підрозділу при блокуванні місцевими жителями ділянки маршруту руху колони

Однак кожен із етапів цього способу вимагає застосування *специфічних тактичних прийомів*:

1. У разі надходження командиру колони під час здійснення маршу доповіді від підрозділу охорони щодо блокування місцевими жителями ділянки маршруту руху колони командир колони зупиняє колону головних сил, організовує кругову оборону та доповідає старшому начальнику;

2. Підрозділ охорони, який виявив блокування місцевими жителями ділянки дороги, залишається на місці займає кругову оборону, посилює спосте-

реження, та здійснює своєчасні доповіді щодо зміни обстановки. У випадку загострення ситуації (явної агресії від мирного населення або застосування зброї) має бути в готовності діяти у відповідності до порядку застосування сили затвердженими вищим командуванням на період проведення операції у визначеному районі, в екстреному випадку бути в готовності здійснити організований відхід самостійно або за окремою командою.

При цьому підрозділ похідної охорони має враховувати *особливості поведінки натовпу*, дотримуватися ряду *вимог щодо порядку спостереження і застосування тактичних прийомів*:

– настрої натовпу треба відчувати й прогнозувати. Одним оком необхідно спостерігати за натовпом, а іншим – постійно відшукувати укриття на місці подій. При цьому бойову групу дозорного відділення відносно натовпу доцільно розташовувати, як показано на рис. 2;

– при різкому розмиканні натовпу необхідно також різко зманеврувати за найближче укриття, намічене раніше. Або ж, по обстановці, різко зманеврувати вліво від себе й від місця, де натовп розпочне розмикатися (рис. 3).

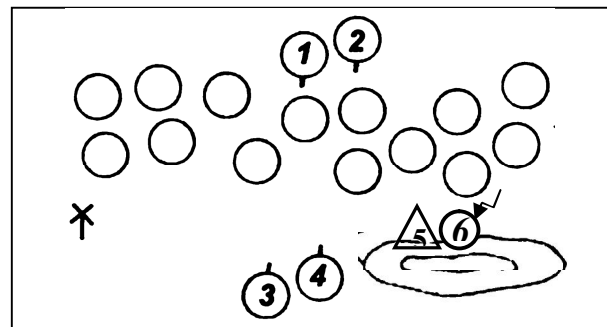

Рис. 2. Порядок спостереження за натовпом і розташування бойової групи дозорного відділення відносно натовпу: 1, 2 – положення стрільців-сепаратистів за натовпом; 3, 4 – позиції бойової групи дозорного відділення; 5 – приховані спостерігачі; 6 – авіаційний навідник

Чому саме так? Тому що стрілкам противника, що висунулися із натовпу, буде незручно й незвично розвертатися для стрільби вправо від себе. Вони будуть змушені купкою висунутися з натовпу для розвороту праворуч у пошуках цілі й цим відірвуться від натовпу. Натовп при цьому опиняється осторонь від лінії вогню (рис. 3). Далі все залежить від уміння військовослужбовців стріляти точно й швидко, не наносячи при цьому ураження місцевим жителям;

– між противником і бойовою машиною повинні бути свої. Не можна підпускати натовп близько до бойової машини, тобто на відстань кидка гранати. Інакше БМП (БТР) швидко підпалить. Для неприкритої БМП (БТР) краще перебувати між натовпом і високим орієнтиром. Натовп, природно, буде вказувати стрілкам (гранатометникам) напрямок на цей високий орієнтир. При розмиканні натовпу в

цьому напрямку БМП (БТР) від'їжджає убік, і гранатометники, що вийшли з юрби, замість цілі зустрічають порожнє місце. Гранатометників, що виїхали (вийшли) з натовпу розстрілюють збоку;

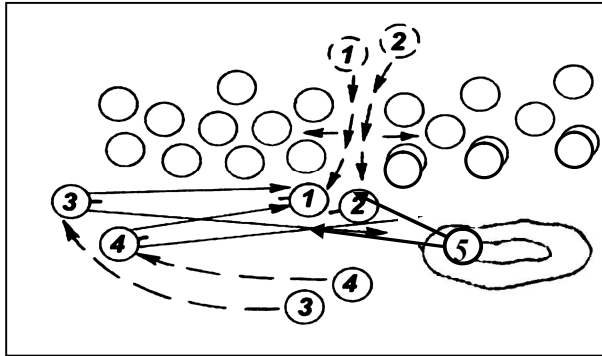

Рис. 3. Дії бойової групи дозорного відділення при різкому розмиканні натовпу: 1, 2 – вихід стрільців-сепаратистів з натовпу; 3, 4 – різкий маневр бойової групи дозорного відділення вліво й відкриття вогню; 5 – снайперський вогонь

– рано або пізно натовп приступає до погромів і агресивного протистояння. При цьому скупчення молоді поводить дуже активно;

– натовп погромників не діє стихійно. Бойові сценарії поводження натовпу планують розроблювачі – люди неординарні, що мають нестандартний стиль мислення. За передовою лінією натовпу військовослужбовці можуть очікувати різні сюрпризи, наприклад бар'єри низького рівня, про які натовп знає, а військовослужбовці – ні. При різкому відступі натовпу назад вона переступає через ці бар'єри, а військовослужбовці, які про них не знають, згарячу натакаються на них і падають ниць, підставляючи потилиці під удари важкими предметами зверху. Або ж, коли бронетехніка відтискає натовп, з гуші цього натовпу під колеса бронетехніки підсувають клини, петарди та інше. Або ж натовп відступає у вузький провулок, поринаючи під задалегідь установлений бар'єр, не видимий із бронетехніки;

– по всіх цих причинах натовп повинен завжди контролюватися зверху будь-якими доступними способами – виставлянням прихованих спостерігачів з радіозв'язком, прихованими відеосистемами спостереження або з вертольотів, що періодично пролітають над місцем подій. По можливості в колонах похідної охорони необхідно мати авіаційних навідників (артилерійських корегувальників) для підтримання зв'язку з повітряним супроводженням та наведення авіації (артилерії) на цілі (рис. 2);

– при необхідності й виникненні небезпечних ситуацій з високих і замаскованих позицій ведеться снайперський вогонь (рис. 3);

– натовп не може діяти без великої кількості засобів протистояння. Цих засобів потрібно буде дуже багато. Тому військовослужбовці зобов'язані задалегідь виявити сховані закладення цих засобів (пляшок із запальною сумішшю, арматурних прутів, велосипед-

них ланцюгів, пилок, каміння і т.д.), які складуються задалегідь біля місця події. Такі закладення можуть бути в каналізаційних люках, сміттєвих ящиках, у підвалах, на горищах, у під'їздах на нижніх поверхах.

3. Командир колони проводить швидкий аналіз місцевості по карті, з метою виявлення обхідних шляхів заблокованої ділянки дороги. У разі виявлення таких шляхів, ставить завдання командирі одного із підрозділів безпосередньої охорони (резерву) щодо перевірки (розвідки) виявлених в ході аналізу місцевості по карті ймовірних шляхів обходу.

4. У випадку якщо в ході розвідки шляхів обходу встановлено, що вони забезпечують здійснення колоною безпечного маневру (об'їзду) заблокованої ділянки дороги, командир колони ставить завдання щодо продовження руху колони головних сил об'їзними шляхами, та наказує підрозділу безпосередньої охорони який виявив заблоковану ділянку дороги здійснити відхід та зайняти своє місце в похідному порядку колони.

5. У випадку якщо об'їзних шляхів не виявлено командир колони буде вимушений вступити в переговори з місцевим населенням, залучивши до їх ведення найбільш підготовлених посадових осіб, які під час ведення переговорів повинні ідентифікувати (виявити) ключових осіб (заколотників та підбурювачів), ізолювавши яких під час деблокування натовп швидше за все, залишившись без своїх лідерів буде дезорганізований, що значно полегшить виконання завдання з деблокування ділянки дороги.

6. Якщо переговори досягли успіху, колона продовжує рух по зазначеному маршруту.

7. У випадку неможливості домовитися з місцевими жителями мирним шляхом (без застосування сили), командир колони базуючись на рішенні старшого командира, повинен бути готовим до деблокування ділянки дороги силовим методом не порушуючи при цьому правил застосування сили (норм міжнародного гуманітарного права).

Для цього він визначає найбільш підготовлений підрозділ та ставить йому завдання на деблокування ділянки дороги.

За наявності достатньої кількості сил та засобів склад підрозділу, що деблокує та його дії можуть бути наступними:

– перша шеренга (в залежності від обстановки та кількості натовпу) наприклад – з дев'яток чоловік під керівництвом командира взводу, розчищає прохід в натовпі, та надає можливість ізолювати ключових осіб (заколотників та підбурювачів), при цьому положення зброї за спиною;

– друга шеренга (в залежності від обстановки та кількості натовпу) наприклад – з дев'яток чоловік під керівництвом командира відділення, виконує функцію стримування натовпу у випадку прориву першої шеренги, та під час вдалої ізоляції ключових осіб (заколотників та підбурювачів) передає їх групі арешту (затримання);

– третя шеренга (в залежності від обстановки та кількості натовпу) наприклад – з дев'ятьох чоловік під керівництвом командира відділення, виконує функцію резервного підрозділу у випадку зміни ситуації;

– група арешту (затримання) (в залежності від обстановки та кількості натовпу) наприклад – з чотирьох осіб з вогнегасниками;

– два транспортні засоби БМД (БТР), які забезпечують безпеку (в залежності від обстановки та кількості натовпу, кількість транспортних засобів може змінюватися);

– два транспортних засоби для блокування (в залежності від обстановки та кількості натовпу, кількість транспортних засобів може змінюватися).

Більше того, військовослужбовці зобов'язані перекрити шляхи доставки до натовпу засобів протистояння. Для цього блокуються прохідні двори, закриваються наскрізні й суміжні під'їзди, перекопуються або перекриваються важким автотранспортом можливі шляхи підвозу великих технічних конструкцій і людської сили. Шляхи для відходу натовпу залишаються відкритими й широкими, щоб уникнути тисняви й непотрібних жертв. Але на цих шляхах приховано виставляються спостерігачі з фото-відео-апаратурою для обов'язкової фіксації учасників безладу. Так чи інакше натовп охолоне і розбредеться;

– одна група снайперів у випадку небезпеки та для спостереження за натовпом під керівництвом командира відділення (кількість снайперів визначає командир колони);

– група медичного забезпечення (в кількості одного або двох санінструкторів).

Додаткові сили (підкріплення при наявності сил та засобів):

– військові журналісти з операторами (при можливості);

– представники місцевої влади чи офіційні особи (духовенство, поліція, мер та ін.);

– використання авіації (добре спостереження за демонстрацією);

– підсилення групою швидкого реагування в складі аеромобільного (аеромобільно-десантного, парашутно-десантного) взводу.

Обов'язково враховується використання наступного *додаткового обладнання*:

– вогнегасники (ОУ-5) у випадку застосування натовпом запалювальних засобів (коктейлів Молотова) по транспортних засобах які забезпечують блокування та безпеку.

Снайперам та охоронним транспортним засобам БМД (БТР) слід по можливості розпізнавати приховані точки збройної загрози (снайперів, РПГ, найближчі припарковані транспортні засоби). При цьому необхідно враховувати ряд ознак носіння зброї. Довгоствольну зброю складно приховати під одягом, тому терорист носить із собою пістолет і гранати. Така зброя особливо зручна для нічних нападів. Але при носінні пістолетів і гранат без кобур і підсумків змі-

нюється зовнішній силует одягу й хода. Ознакою носіння зброї під одягом може служити неприродність ходи, явне відчуття незручності, помітне з боку, опуклість на одязі, місця, де одяг явно «тягне» униз, і «рухи для поправлення» підозрюваної особи.

Найбільш раціональним *способом затримування та розблокування (розсіювання) натовпу* в цьому випадку є наступний.

Під час розсіювання натовпу особовий склад охорони колони повинен рухатися у повільний і розмірених крок у напрямку натовпу. Тримати вогнегасники потрібно напоготові на випадок використання натовпом запалювальних засобів (коктейлів Молотова).

Командири повинні швидко оцінювати ситуацію на рахунок потреби додаткових сил чи підкріплення. Якщо взвод втихомирює натовп, то два інших взводи є присутніми для контролю за безпорядками.

Якщо лідери були ідентифіковані у натовпі, то необхідно намагатися ізолювати або затримати їх. Багато разів це допомагало розсіюванню натовпу. Додатково можна затримати осіб, які сіяли смуту або підбурювали натовп.

Натовп, що веде себе надмірно агресивно й масово застосовує вогнепальну зброю, відразу ставить себе поза законом. Від такого натовпу потрібно відступати у вузький провулок – там він не зможе розгорнутися по фронті. Гранати мають закидаються за спину натовпу, з таким розрахунком, щоб затиснути частину натовпу між розривами гранат і власним щільним автоматичним вогнем. У випадку щільного блокування окремого бійця агресивним натовпом стріляти з табельної зброї треба зверху вниз по ногах противника віялом справа-наліво. Так легше й безпечніше розвертатися, використовуючи віддачу зброї, особливо якщо притиснуті до стіни.

Прориватися необхідно убік стрільби, через ураженого противника, і ні в якому випадку – не назад, щоб не одержати чимось по голові. Під час розсіювання натовпу необхідно пам'ятати, що зброя може бути застосована тільки у вищевказаних випадках з обов'язковим окликом та попереджувальним пострілом угору. Своїх потерпілих і затриманих слід передавати з ряду в ряд у методичній послідовності. Затримані мають бути врешті-решт передані до МВС. Медикам необхідно бути постійно готовими до лікування солдат або цивільних постраждалих.

Основними *перевагами даного способу деблокування (розсіювання) натовпу* є: збереження життя і здоров'я військовослужбовців та місцевого населення; недопущення пошкодження (знищення) бойової та іншої техніки. Але наряду з цим він має і ряд суттєвих *недоліків*, таких як: значна витрата сил і засобів для деблокування; несвоєчасність здійснення маршу із-за зупинки колони і виконання дій по алгоритму (рис. 1 – 3).

При неможливості обходу заблокованої ділянки маршруту руху й відсутності достатньої кількості сил і засобів для розсіювання (демонстрації сили)

основними прийомами скоювання (розсіювання) похідною охороною дії місцевого населення можуть бути [2]:

– зниження швидкості руху колони (але не його припинення);

– попередження про застосування зброї подачею команди «Сій, назад! Стріляти буду!» (с використанням гучномовців);

– доповідь командирові колони яка охороняється й виклик останнім підтримки авіації та артилерії;

– постріли холостими (бойовими) боєприпасами поверх голів осіб, що блокують, у тому числі з гармат бронетехніки, а також здійснення інших демонстраційних дій (наприклад погроза кидка гранати);

– у випадкових випадках – відкриття вогню на несмертельне ураження найбільш агресивно настроєних осіб, що блокують рух колони (із застосуванням норм міжнародного гуманітарного права).

У ситуації, коли можливе відкриття вогню з натовпу або розташованих поблизу укриттів по військовослужбовцях на бронетехніці, особовому складу необхідно максимально вкритися від можливого ураження. Рух колони при цьому не припиняється.

Перевагами даного способу скоювання (розсіювання) дії цивільного населення є: скорочення сил та засобів для скоювання (розсіювання) натовпу; своєчасність здійснення маршруту і прибуття у зазначений район. *Недоліками ж* являються: ризик для особового складу й бойової техніки бути знищеними чи ураженими під час руху.

При відкритті вогню по колоні, що рухається (військовослужбовцям, розташованим на бронетехніці) можливі три варіанти дій залежно від характеру ситуації:

1. Цілі не виявлені, ситуація не набула характеру бою.

Особовий склад максимально укривається від ураження в бронетехніку (автомобілі), колона зі збільшенням швидкості йде на прорив загороджень (при наявності таких). Для розчищення дороги від людей, що блокують колону, виконуються вищевказані заходи.

2. Цілі виявлені, ситуація повністю не набула характеру бою.

Особовий склад максимально вкривається від ураження в бронетехніку (автомобілі), колона зі зниженням швидкості йде на прорив загороджень (при наявності таких). Для розчищення дороги виконуються вищевказані заходи. Групи охорони працюють на захоплення й знешкодження (ураження) виявлених цілей. У випадку відсутності таких груп частина особового складу спішується й виконує їхні функції.

3. Цілі виявлені, ситуація повністю набула характеру бою.

Колона зупиняється й приймає бій з використанням наявних засобів ураження противника. Попередньо, з метою мінімізації втрат серед мирного (неозброєного) населення, виконується попередження

про відкриття вогню («Усім укритися! Відкриваємо вогонь на ураження!»). Після нейтралізації противника й розчищення маршруту (зняття блокування) рух колони продовжується.

Як показує досвід АТО на сході країни, *особливістю розвідки маршруту висування* може бути її здійснення військовослужбовцем, переодягненим у цивільний одяг на цивільному транспорті з місцевими номерами (наприклад Харківської обл.) без зброї та посвідчення особистості, який висувається в 5 – 10 км попереду колони та ретельно оглядає дорогу та «зелену зону» на скупчення натовпу. Висування ротних тактичних груп має проводитися вночі не по основних транспортних шляхах з метою уникнення блокування та перешкоджання руху колони місцевим населенням.

Висновки

1. Способи дій військових підрозділів при блокуванні ділянок маршрутів руху місцевим населенням в умовах збройного конфлікту в статутних документах достатньо не розкриті і тому постає актуальне завдання узагальнення бойового досвіду в цій сфері.

2. Застосування сили при використанні противником для вирішення своїх тактичних завдань місцевого населення обмежене нормами міжнародного гуманітарного права.

3. Запропоновані авторами способи дій військових підрозділів при блокуванні натовпом ділянок маршрутів руху та прийоми їх деблокування (розсіювання натовпу) мають використовуватися творчо, з урахуванням суспільно-політичної ситуації в районі дій, настрою місцевого населення, кількості осіб, що здійснюють блокування, наявності сил і засобів для ведення розвідки і деблокування, підготовки особового складу, наявної мережі доріг, та інших факторів.

Список літератури

1. *Потапов А. Тактика антитеррора / А. Потапов. – М.: Издательство ФАИР, 2008. – 480 с.*

2. *Кучеренко Е. Преодоление боевого стресса и его психологических последствий / Е. Кучеренко, Р. Мороз, Т. Цуканова // Рекомендации Научно-исследовательского центра гуманитарных проблем Вооруженных Сил Украины – К.: «КВИТ», 2014. – 64 с.*

3. *Сучков В. Нормы международного гуманитарного права о ведении вооруженных конфликтов и миротворческих операций / В. Сучков // Ориентир. – 2007. – № 12. – С. 24-27.*

4. *Тристан Ферраро. Применимость и применение международного гуманитарного права в отношении многонациональных сил / Ферраро Тристан // Междунар. ж. Красного Креста Многонациональные военные операции и право. – 2013. – № 95 (891/892). – С. 29-94.*

Надійшла до редколегії 19.05.2016

Рецензент: канд. військ. наук доцент І.М. Тихонов, Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Харків.

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ТАКТИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЙ ВОИНСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ
ПРИ БЛОКИРОВАНИИ УЧАСТКОВ МАРШРУТОВ ДВИЖЕНИЯ МЕСТНЫМ НАСЕЛЕНИЕМ
В УСЛОВИЯХ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА**

С.М. Мельник, С.Ю. Поляков, Г.А. Змиевской, С.С. Королев

Проводится анализ и обобщение опыта использования способов действий военными подразделениями при блокировании местным населением маршрутов движения и приемов их деблокирования (рассеивания толпы) в условиях вооруженного конфликта и применения при этом силы с учетом норм международного гуманитарного права.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, блокирование участков маршрутов движения, способы и приемы действий при деблокировании (рассеивании), правовые основы применения силы против толпы, международное гуманитарное право.

**PROBLEMATIC ISSUES OF TACTICAL ACTIONS OF MILITARY UNITS WHEN BLOCKING SECTIONS
OF THE ROUTES OF THE LOCAL POPULATION IN SITUATIONS OF ARMED CONFLICT**

S.M. Melnik, C.Y. Polyakov, A.G. Zmievskiy, S.S. Korolev

The analysis and generalization of experience of use of means of action by military units while blocking the local population of routes and methods of releasing and scattering the crowd) in the context of the armed conflict and the application of the force subject to the rules of international humanitarian law.

Keywords: armed conflict, blocking sections of the routes, methods and techniques of action when releasing (dispersion), the legal framework of the use of force against the crowd, international humanitarian law.